

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Tierps kyrka ligger i kyrkbyn vid stora landsvägen mellan Uppsala och Gävle, mitt ute på den öppna Tierpsslätten. Öster om kyrkan sluttar marken ner mot Tämnarån. Den högresta kyrkobyggnaden är synlig på långt håll när man närmar sig söderifrån på landsvägen. Trakten är rik på fornlämningar. Några kilometer söderut i Husbyborg finns ruinerna av en annan medeltida stenkyrka från 1300-talet.

2.2 Kyrkan

Tierps kyrka är en av Sveriges största och ståtligaste medeltida sockenkyrkor. Invändigt är den nära 45 meter lång. Under medeltiden räknades pastoratet till ett av stiftets främsta. Det var också prebende för en av kanikerna vid Uppsala domkyrka. Kyrkan är nästan helt och hållet bevarad i sitt senmedeltida skick. Den är uppförd som en salkyrka i gråsten och tegel med långhus och kor av samma bredd. Kyrkans hörn är försedda med strävpelare som har höga spånklädda träspiror. Kyrkan har ett brant sadeltak med tjärade spån. Gavelröstena, samt strävpelarnas övre delar är försedda med dekorativa blindingar murade i tegel. Även nord- och sydmurarna avslutas upptill av blindingerfriser och profilerade taklister. Kyrkan hade ett medeltida vapenhus i söder, vilket revs år 1770. Då murades sydportalen igen och en ny ingång togs upp i västra gaveln. Ovanför porten i väster finns även ett medeltida rundfönster. Söder om koret finns också en port och kyrkan har dessutom haft en port i norr och möjligen även ett vapenhus framför norrporten. På taket fanns även en takryttare, vars fundament fortfarande kan ses uppe på vinden. Takryttaren liksom hela taket förstördes vid en brand på 1640-talet. Den byggdes upp på nytt, men förstördes några år senare i en storm och återställdes därefter aldrig.

Innanför västportalen finns ett vapenhus som tillskapades i slutet av 1800-talet när inbyggnader gjordes under läktaren. År 1997 gjordes ytterligare läktarunderbyggnader, då bl.a. andaktsrum och kapprum samt wc byggdes. Det stora kyrkorummet täcks av sex putsade tegelribbvalv, varav det västligaste är störst till sin utbredning och även har ett mer utsmyckat ribbmönster. Valven bärs upp av kraftiga valvknektar som delar in rummet i mindre enheter och gör att norra och södra långväggarna uppfattas som en rad nischer. Valven tillkom någon gång mellan 1430 och 1460. Ursprungligen var kyrkan försedd med ett trätunnvalv. Sedan valven murats försågs kyrkans inre med en rik skrud av kalkmålningar som tillskrivs den så kallade Tierpsskolan. Det är namnet på en av den svenska senmedeltidens mest omfattande målarskolor. Målarens eller målarnas riktiga namn är inte kända. Kalkmålningarna putsades över på 1770-talet, men togs fram igen vid en restaurering 1915. Valvmålningarna domineras av växtornament medan väggmålningarna framställer bilder som tyvärr till stor del är fragmentariska och skadade. Framför allt märks målningarna av evangelister och kyrkofäder i valven och de musicerande änglarna som spelar på olika instrument från tiden. Kyrkan är försedd med stora rundbågiga fönsteröppningar som togs upp på 1880-talet, då även västra portalen fick sin nuvarande utformning. Fönstren har blyspröjsade bågar av järn.

Kyrkorummet är försett med kalkstensgolv utom bänkkvarteren som är försedda med brädgolv. Bänkinredningen tillkom vid en invändig ombyggnad 1951. Vid samma tid tillkom altarringen och det murade altaret som täcks av en medeltida altarskiva i kalksten. Altartavlan med reliefer skurna i ek utfördes av skulptören Ivar Johnsson år 1915. Predikstolen från 1781 är typisk för den gustavianska stilen, gråmålad och försedd med förgyllda ornament. På ömse sidor om altaret står två nummertavlor med förgyllda ramar, tillverkade samtidigt med

predikstolen. I väster finns en stor orgelläktare med en orgel från 1968. Orgelfasaden i nyklassicistisk stil härstammar från en orgel byggd 1743 av Olof Hedlund. Den renoverades och försågs med förgyllda ornament av Pehr Gullbergsson år 1839. På läktaren finns äldre bänkar bevarade. Bänkgavlarna är försedda med snidade, delvis förgyllda, ornament i jugendstil. De skulle kunna härröra från restaureringen 1914-15 då även orgeln renoverades.

Av medeltida inventarier kan nämnas triumfkrucifixet på norra korväggen, daterat till slutet av 1200-talet, och dopfunten av kalksten från 1400-talet placerad i norra delen av koret. Den har en trettonsidig cuppa med låga reliefer och ett kraftigt mellanstycke med knutornament.

Sakristieportalen har en spetsbågig tegelomfattning i två språng. Sakristian är välvd med ett spetsbågigt tunnvalv. I rummets östra del finns en inbyggnad i trä från 1950-talet. I sakristian finns även två äldre begravningsvapen och en serie prästporträtt.

2.3 Kyrkogården

Kyrkogården är utvidgad i flera etapper. På 1880-talet skedde en stor utvidgning åt väster. 1948-49 skedde den senaste stora kyrkogårdsutvidgningen. Då byggdes kyrkogården ut mot norr. I samband med det uppfördes ett nytt bårhus på den nya kyrkogården. Öster om kyrkan finns en vitputsad stiglucka med spåntak från 1600-talet, som delvis kan vara av medeltida ursprung. Den stora putsade stigporten, i nyklassicistisk stil, väster om kyrkan tillkom år 1784 och ersatte en äldre, medeltida stiglucka. Stigporten markerar kyrkogårdens äldre utsträckning åt väster. När utvidgningen skedde på 1880-talet hamnade den långt in på kyrkogården.

Den på 1880-talet utvidgade kyrkogården är i väster försedd med ett järnstaket. Här finns även en ingång med huggna grindstolpar av gråsten och smidda järngrindar. Bandjärnen i staketet är på några ställen försedda med stämplor från Västlands bruk. Även nya kyrkogården från 1940-talet är försedd med ett järnstaket. De äldre delarna av kyrkogården omges av kallmurad gråstensmur. Kyrkogården har en trädkrans av stora lövträd. Från ingången i väster leder en grusgång genom 1700-talets stigport fram till kyrkans västra port. Den raka grusgången kantas av en allé av stora lövträd. Gravkvarteren på de äldre kyrkogårdsdelarna är också planterade med stora träd. På den under 1800-talet tillkomna kyrkogården finns det gamla allmänna varvet med många små gravstenar. Här fanns tidigare många enkla träkors vid gravarna, av vilka nu endast ett fåtal kvarstår. Innanför västra muren finns ett område med grusgravar med steninramning och mer påkostade gravstenar till stor del från 1900-talets första hälft. Söder om klockstapeln finns minneslunden som anlades i början av 1990-talet. På kyrkans södra sida finns ett stort område som helt domineras av äldre grusgravar med sten- eller häckinramning och ofta stora påkostade gravvårdar. Intill södra ingången till nya kyrkogården, framför bårhuset, står två runstenar från 1000-talets första hälft. Nya kyrkogården har även den ett stort antal grusgravar från 1950-60-talet. I övrigt är gravkvarteren grästäckta. Bårhuset har en traditionell karaktär med putsade fasader och ett brant sadeltak. I nordvästra hörnet av kyrkogården står ekonomibyggnaden som byggdes 1966.

I norr skyddas kyrkogården av en stor skogsliknande granplantering som skyddar mot nordanvinden från slätten. I övriga väderstreck har man en vidsträckt utsikt över det omgivande, öppna jordbrukslandskapet.

2.4 Klockstapeln

Klockstapeln är bred och hög. Den står närmast söder om stigporten i väster och är antagligen byggd år 1706. Det är det årtal som står på den krönande vindflöjeln. Klockstapeln är helt klädd med tjärade, kluvna spån. Den har en öppen klockvåning med räcke av järn där även de bärande stolparna i konstruktionen är spånklädda. Ovanpå klockvåningen höjer sig taket som kröns av en lökkupol med kors och vindflöjel på toppen.

I klockstapeln står kyrkans gamla altarprydnad från 1832 bestående av ett stort träkors med svepduk och törnekrona, tillverkat i Uppsala av snickaren J. Fr. Holmgren och målaren S. Lindström.

2.5 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Tierps kyrka som byggdes omkring år 1300 är en av landets allra största medeltida sockenkyrkor. Den är helt och hållet bevarad i sin senmedeltida skepnad. Den har en ovanligt påkostad exteriör med sina fyra hörntorn försedda med höga spånklädda spiror. Interiören präglas av de höga valven försedda med Tierpsgruppens senmedeltida kalkmålningar.

Kyrkogården har en välbevarad traditionell karaktär. Det stora inslaget av äldre grusgravar, de båda stigluckorna, järnstaket och stenmurarna har en stor betydelse för den traditionella karaktären och upplevelsen av miljön. Det har även de många, stora gamla lövträden liksom den mäktiga klockstapeln.

Klockstapeln från tidigt 1700-tal är välbevarad i ursprungligt skick och har en stor betydelse för upplevelsen av kyrkogårdsmiljön, precis som de bägga stigportarna i öster och väster samt de många stora gamla lövträden.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Tierps kyrka är en av landets största medeltida sockenkyrkor och har en ovanligt påkostad exteriör med sina karakteristiska hörntorn, vilket sammantaget ger kyrkan ett mycket stort kulturhistoriskt värde.
- Interiören präglas av kalkmålningarna från 1400-talet som givit upphov till namnet på en medeltida konstnärsgrupp, Tierpsskolan. Målningarna har ett stort konsthistoriskt värde och en stor betydelse för upplevelsen av interiören.
- Medeltida inventarier såsom dopfunten och triumfkrucifixet har ett stort kulturhistoriskt värde och vittnar om kyrkans långa historia.
- Den gustavianska predikstolen, liksom orgelfasaden och läktaren, är viktiga för upplevelsen av interiören och har stort kulturhistoriskt värde som exempel på det sena 1700-talets inredningskonst.
- På kyrkvinden finns rester av den stora takryttare som en gång satt på taket, vilket har ett särskilt byggnadshistoriskt värde.
- Kyrkogården har en välbevarad traditionell prägel där de många stora lövträden, inhägnaderna i form av järnstaket och stenmurar samt ett stort inslag av äldre grusgravar har ett kulturhistoriskt värde och ett stort stämningsskapande värde.
- De båda stigportarna på kyrkogården har en stor miljöskapande betydelse och även ett kulturhistoriskt värde.
- Klockstapeln är mäktig genom sin storlek och utgör en omistlig del av kyrkogårdsmiljön.

- Klockstapeln är välbevarad i ursprungligt skick sedan tidigt 1700-tal och har ett stort byggnadshistoriskt värde som exempel på sin tids träbyggnadskonst.
- I klockstapeln står kyrkans gamla altarprydnad från 1832 som har ett kulturhistoriskt värde som en viktig del av kyrkointeriörens historia.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Bonnier, Ann Catherine, *Kyrkorna berättar, Upplands kyrkor 1250-1350*, Uppsala 1987

Bygd att vårda, kulturminnesvårdsprogram för Uppsala län del 2, kulturmiljöer i Tierps, Älvkarleby och Östhammars kommuner, Uppsala 1984.

Nisbeth, Åke, *Tierps kyrkor, Upplands kyrkor 93*, Uppsala 1958. (UK)

Tierps kyrka, *Upplands kyrkor 93*, omarbetad av Anders Mossberg, tryckt 1993. (UK1)

Uppland, landskapets kyrkor, Forskningsprojektet sockenkyrkorna, Stockholm 2004. (ULK)

Vägvisare till kyrkorna i Uppsala län, Uppsala 1997. (VV)

Karakteriseringen är utförd i augusti 2007.